

Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць

КНИЖКА
БЫЛОЖЕНА

ПРЫПОВЕСЬ
ПРА
БЛУДНАГА СЫНА
(ЛУКІ 15)

ПАВОДЛЕ ЛУКІ
СЬВ. ЭВАНГЕЛЬЕ

... да што на тым
... да гэтаму
... Госпадыні хто
... Ціко?
... сьветлым яго, Пётр
... Госпадыні а ён
... каві яму: чаму ты
... ён ператрымаў, чаму
... што табе да гэтага?
... Прынісі ты сьвет
... што аучыць іх
... Але Ісус не сказаў
... каб ён ператрымаў
... прымаў, што табе да
... гэта аучыць і сьвет
... яму і напісаў гэта
... і што прадказаў
... і многа друкі
... аучыць Ісус, але
... гэтае асобна, да
... і самому сьвету не
... бы напісаных кні
... чынаў Ісус, але
... гэтае асобна, да
... і самому сьвету не
... бы напісаных кні

ДЗЕЯНЫІ СЬВЯТЫХ АПОСТАЛАУ

Рашада 1.
Першую апавесць, Гва-
дальскі, узялі і аб усім, што
... дзень, у які ўзяліся да
... праз Духа Сьвятага за-
... Апосталам, якіх выбраў
... паслаў мужав Сьвях у
... сьветлых зьявіць, у працягу
... дзень пакаравацца
... да кажуць аб царстве
... сьветлым.
2. І сабраўшы іх, загадаў ім
... пахадзіць з Ерузаліму, а
... каля на зобавічце ад Ан-
... аб чым вы чулі ад мене,
... што Іван хрысціў вас, і
... і вы пераг каля дзён будзеце
... і Духу Сьвятым.
3. Дык іны, якія ўзяліся ра-
... вылі, пачалі ў яго, кажуць
... гэтае, ці ня ў гэтым часе
... ізраільскіх царства Ізраілю?
4. Ён жа сказаў да іх: ня вам
... час ці пару, што Агін
... і ўладзе сваёй;
5. але прымяце сілу, як зай-
... на вас Дух Сьвяты, і бу-
... міце свідкамі ў Еруза-
... і ў-на ўсей Юды і Самі-
... ды адно на край зямлі.
6. І сказаўшы гэтае, Ён уз-
... мерад вачыма іхнімі, і
... ўзялі яго ад вачэй іх.
7. Калі-ж тыя піліпа ўля-
... міліся ў ніба, як Ён адка-
... міў, вось двое мужоў сталі
... іх у белых вопратках,
8. і дый сказаў яны: Мужы
... Галілейскі! Чаму стані, уя-
... ражаныя на ніба? Гэта Ісус,
... учыў да нас на ніба, прыма
... гэтак сабе, як былі мы ўго
... ўважаны на ніба.
9. Тады іны зворнуліся ў
... Ерузалім з чым, называюць
... Ерузаліму, што некалькі ад
... Ерузаліму, за дзень суботы
10. І, узяўшы іх, узялі іх
... і сьветліку: дзё былі Пётр і
... і Яма, Евстратій і Мавро-
... Зілот, ды Юда Алфейна і
11. Усе тыя трапілі адзяду-
... ша ў малітвах і просьбах раз-
... там з жанчынамі і Марыяй,
... Матэя Ісусавай, ды братамі
... Ягошні.
12. І ў гэтых дні Пётр, уста-
... шы сьмрод аучыць, сказаў (а
... была прывала людзей разам
... каля ста дваццаці).
13. Мужы братамі! Тое пісань-
... не, якое праз аусы Давідава
... Дух Сьвяты прадказаў пра
... Юду, што быў павараром тых,
... якіх узялі Ісуса, — мусіла
... збыцца;
14. быў ён палічаны з намі, і
... дзе вызначыў яму частку ў
... служэньні гэтым.
15. але паной крывады пры-
... бавіў ён зямлю і, рынуўшыся,
... разьдэўся патапоце, і выя-
... лілася з яго ўсё шпульне
... ягонае.
16. І сталася ведама усім жой-

УДК 274/278(476)(082)
ББК 86.376(4Бел)я43
Е13

Укладальнікі:
А.І. Бокун, А.У. Унучак, Ю.А. Бачышча

Рэдакцыйная калегія:
П.І. Асененка, Ю.А. Бачышча, А.І. Бокун, Ю.С. Гецэвіч,
Л.І. Міховіч, А.У. Унучак

Рэцэнзенты:
кандыдат гістарычных навук В.С. Макарэвіч,
кандыдат гістарычных навук А. В. Пашкевіч

Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць (да 600-
годдзя Евангельскай Царквы ў Беларусі): зборнік матэрыялаў Міжнар.
наук.-практ. канф. (Мінск, 7 снеж. 2013 г.) / уклад.: А.І. Бокун,
А.У. Унучак, Ю.А. Бачышча; Рэдкал.: А.І.Бокун [і інш.]. – Мінск:
«Пазітыў-цэнтр», 2014. – 344 с. : іл.
ISBN 978-985-6983-44-6

У зборнік увайшлі артыкулы беларускіх і замежных аўтараў,
прывечаныя гісторыі Евангельскай Царквы ў Беларусі. Увазе чытача
прапануюцца як панарамныя агляды гісторыі Пратэстанцкай Царквы ў
нашай краіне, так і даследаванні, якія закранаюць асобныя пытанні
гісторыі Царквы. Прадстаўлены таксама біяграфіі канкрэтных
гістарычных асобаў, у тым ліку малавядомых.

УДК 274/278(476)(082)
ББК 86.376(4Бел)я43

ISBN 978-985-6983-44-6

© Афармленне В. Козел, 2014
© Выдавец і паліграфічнае выкананне
ПВУП «Пазітыў-цэнтр», 2014

<i>Юрась Бачышча. Дзейнасьць царквы мэтадыстаў на ніве беларускага адраджэньня ў 20 – 30-я гг. XX ст.....</i>	186
<i>Аляксандар Фірысюк. Прэсьвітар Менскай царквы ЭХБ Антон Кеца (1907 – 1978).....</i>	206
<i>Уладзімір Русецкі. Радашковіцкі япіскап пяцідзясятнікаў: кароткі нарыс біяграфіі Станіслава Нядзьведзкага (1890 – 1943(?)).....</i>	215
<i>Марыя Савіцка (Якаўцова). Гісторыя хрысьціян веры евангельскай на тэрыторыі Заходняй Беларусі паводле архіўных дакументаў і паведамленьняў жыхароў Вілейскага раёна Мінскай вобласці.....</i>	234
<i>Уладзімір Навіцкі, Сяргей Паднюк. Пратэстны рух евангельскіх хрысьціян баптыстаў у гады “вялікага” пералому і тэрору (1929 – 1938 гг.).....</i>	239
<i>Наталля Балтрушэвіч. Евангельскія хрысьціяне баптысты ў БССР (1944 – 1985 гг.): да пытання царкоўна-дзяржаўных адносін.....</i>	256
<i>Таццяна Касатая. Інтэграцыйныя працэсы ў Саюзе евангельскіх хрысьціян баптыстаў у БССР (1945 – 1950-я гг.).....</i>	275
<i>Юрась Гецэвіч. Да пытання аб гісторыка-культурнай спадчыне Эвангельскай Царквы ў Беларусі.....</i>	285
<i>Алена Глагоўская. Лукаш Дзекуць-Малей у гістарычнай сьвядомасьці беларусаў.....</i>	299
<i>Таццяна Супранкова. Асаблівасці сучасных беларускіх перакладаў Першага Псалма.....</i>	310
<i>Сяргей Паднюк. Сучасны евангельскі рух у Беларусі: тэндэнцыі і перспектывы.....</i>	320
<i>Заклучнае слова.....</i>	324
<i>Зьвесткі пра аўтараў.....</i>	325

Да пытання аб гісторыка-культурнай спадчыне Эвангельскай Царквы ў Беларусі

Калі мы прыяжджаем кудысьці, то стараемся разгледзецца. Калі ёсць вольны час для адпачынку, мы можам выбраць маршрут для шпацыру. У гэты ж час мы звяртаем увагу на архітэктур, паркі і помнікі, вызначаем іх стыль і прывязваем іх у сваёй памяці да рэшткавых ведаў гісторыі, якія засталіся са школы, каб хоць неяк зразумець, дзе ў культурна-гістарычным пляне мы зараз знаходзімся.

Старажытная кніга Біблія кажа: “І памятай увесь шлях, якім вёў цябе Госпад, Бог твой (...), каб упакорыць цябе, каб выпрабаваць цябе і даведацца, што ў сэрцы тваім, ці будзеш шанавець заповедзі Ягоныя, а ці не“. (Біблія, Другі Закон 8:2). Наш народ прайшоў самыя складаныя эпохі. Былі часы ўздыму, былі часы заняпаду. Мы згодзімся, што ў Беларусі добрыя часы былі тады, калі было больш добрай культуры, а кепска было тады, калі былі злыя звычаі ў людзей. Добрая культура – гэта сьведчаньне правільнага стылю працы і жыцця народу ў цэлым. Правільны стыль жыцця і працы беларускага народа фармаваўся не без уплыву Пратэстанцкай Царквы, пачынаючы ад эпохі Рэфармацыі, праз эвангельскі ўздым пачатку ХХ ст. і, канешне, праз прыход свабоды проповедзі біблейных стандартаў жыцця ў 1990-х гг.

Найлепшыя прыклады добрай справы мы, канешне, можам пабачыць у жыцці людзей, якія гэтыя добрыя справы рабілі, напрыклад, у жыцці Марціна Лютара. Чалавек, які пасьвяціўся Богу, пачаў справу Рэфармацыі, зрабіў вялікі ўнёсак у культуру Нямецчыны праз тое, што пераклаў Біблію на нямецкую мову. Таму нармальна бачыць у нямецкіх гарадах помнікі гэтаму

чалавеку. Кожны немец ці іншаземец, які бачыць помнік Лютару, можа задацца пытаньнем і высветліць тое добрае, што зрабіў Марцін Лютар. Праз гэта ён аўтаматычна стане перад выбарам: далучыцца (думкай, словам ці ўчынкам) да добрага, што рабіў Марцін Лютар, ці не. Гэта і будзе выкананьнем задумы Творцы сьвету, каб мы аналізавалі шляхі нашыя і далучаліся да “шляху добрага”.

Такім чынам, калі памяць ушаноўваецца, то гэта робіцца, у першую чаргу, для нашчадкаў. Каб кожны, хто гэта бачыць, меў адкрытае запрашэньне дасьледаваць жыцьцё асобы ці падзеі, каб мець добры прыклад для свайго жыцьця.

Біблія і помнікі

Мы можам гаварыць пра помнікі, якія былі пабудаваныя для памяці пэўнай падзеі. Напрыклад, калі народ Ізраэльскі перайшоў цудоўным чынам праз воды Ярдану, то для “сыноў Ізраэлевых ... на вякі” быў пастаўлены помнік, у памяць таго, што вада Ярдану падзялілася перад каўчэгам завету Госпада; калі ён пераходзіў праз Ярдан” (Біблія, Ісус Навін 4:5-7).

Ёсьць памятныя знакі, якія нагадваюць пра сустрэчу чалавека з Богам. (Біблія, Быцьцё 28:11-22).

Таксама Біблія кажа, што помнікі перад вачыма патрэбныя, каб закон Госпада быў у вуснах чалавека. (Біблія, Выхад 13:7-9).

Але ці ўсякі помнік аднолькава ацэньваецца Бібліяй? Возьмем, напрыклад, надмагілле. Надмагіллі сьведчаць як пра добрых, так і пра злых людзей. Але былі выпадкі, калі Госпад зьнішчаў магілы няверных яму людзей, а магілу чалавека Божага пакідаў, як гэта было пры цары Ёсіі (Біблія, 4 Царстваў 23:16). Таксама Біблія кажа, што Госпаду не падабаюцца помнікі “магутнасьці” тых, хто слабы ў праведнасьці перад Госпадам. Так, Госпад разбурыў помнік магутнасьці Тыра, калі ён узьнёсся ў радасьці, што яго супернік Ерусалім упаў (Біблія, Эзэкііль 26:7).

Госпад загадвае народу Ізраэльскаму перад доўгім паходам у Зямлю Абяцаную, дзе жывуць паганскія народы, каб ён “не пакланяўся багам іхнім” і “ня служыў ім”, але каб “скрышыў іх і разбурыў помнікі іхнія” (Біблія, Выхад 23:23-24). Чаму? Бо народ мог пачаць “служыць багам” паганскім і праз гэта быць уведзеным “у грэх супраць Мяне (Госпада)” (Біблія, Выхад 23:33).

Біблія паказвае, што Госпаду важна, каб помнікі людзям, якіх без віны забілі, спрыялі асэнсаванню грахоў грамадства ў мінулым. Нельга іх шанаваць фальшыва. Госпаду не падабаюцца дзеянні тых людзей, якія толькі зьнешне шануюць помнікі, але ўнутрана ня каюцца ў тым, што людзі, якім стаяць гэтыя помнікі, былі забітыя невінаватымі (Біблія, Эвангелье паводле Мацьвея 23:29).

Захаваньне памяці пра Эвангельскую Царкву ў Беларусі

У гэтым разьдзеле прапануецца аглядзець матэрыял, які сьведчыць пра пратэстанцкую спадчыну Беларусі. Прапануецца аглядзець наступныя спосабы захаваньня памяці пра мінулае: выданьні, помнікі, мэдалі, архітэктура, карціны і фотаздымкі, інтэрнэт-рэсурсы.

Выданьні Бібліі сьведчаць самі пра сябе, бо пратэстанцкая традыцыя ў першую чаргу абапіраецца на вядомы пастулят Рэфармацыі “Solo Scriptura” (лац. Толькі Пісаньне). На тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага ў розны час былі зроблены пераклады Бібліі на беларускую і на польскую мовы.

Каралева Соф’я Гальшанская, жонка Ягайлы, прыхільна ставілася да эвангельскага гусіцкага руху ў Чэхіі¹. Яна замовіла пераклад на польскую мову некалькіх кнігаў Бібліі з чэскага перакладу вульгаты. Пераклад быў завершаны ў 1453 – 1455 гг.². У XVI ст. выданьні польскамоўнай Бібліі таксама былі звязаны з нашай краінай. Поўны пераклад Бібліі і яго выданьне на польскай мове ў 1563 г. фундаваў канцлер ВКЛ, стараста Берасьця, князь Мікалай Радзівіл Чорны³. Гэтае выданьне ёсьць сапраўдным помнікам, які сьведчыць пра ўплыў Эвангельскай Царквы ў Беларусі і ў Польшчы.

¹ Соф’я Гальшанская // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 3 т. Т. 2. Мінск, 2005. С. 621.

² Wodecki B. Polish Translations of Bible, in Jože Krašovec (1998). Interpretation der Bibel. Continuum International Publishing Group. P. 1232; Encyclopedia of the languages of Europe. Wiley-Blackwell, 2000. P. 361.

³ Frick D. Polish sacred philology in the Reformation and the counter-Reformation: chapters in the history of the controversies (1551 – 1632). University of California Press, 1989. P. 67.

Доктар Францыск Скарына з Полацку выдаў першую друкаваную Біблію па-беларуску ў 1517 - 1519 гг. у Празе. Яна скаладаецца з 23 перакладзеных кніг Старога Запавету. Біблія Скарыны мела скіраванасьць на “людзей паспалітых для добрага навучанья”. Таксама для таго, каб Слова Божае было яшчэ больш зразумелым, кальвінісцкі прапаведнік Сымон Будны выдаў у 1562 г. у Нясвіжы знакаміты “Катэхізіс” – “навуку хрысьці-янскую ад Сьвятога Пісьма, для простых людзей”⁴. Гэтая кніга зьяўляецца як першым друкаваным выданьнем хрысьціянскай літаратуры па-беларуску на тэрыторыі сучаснай Беларусі, так і ўвогуле першай кнігай, друкаванай па-беларуску ў Беларусі⁵.

Зьвернемся да помнікаў, якія стаяць у Беларусі і ўшаноўваюць людзей ці важныя падзеі, якія мелі непасрэдную сувязь з Пратэстанцкай Царквой.

Адзін з нядаўна пастаўленых помнікаў у Беларусі знаходзіцца ў Берасьці. Ён усталяваны ў 2009 г. у гонар 1000-гадовага юбілею, які горад будзе адзначаць у 2019 г. Яго сувязь з пратэстанцкай спадчынай праглядаецца ў трох важных момантах. Па-першае, прысутнічае шыльда з тэкстам “...1553 г. Заснавана першая на сучасных беларускіх землях друкарня, у якой у 1563 г. была выдадзена Берасцейская Біблія”. Па-другое, сымбалічна, што над выявай старажытнага Берасьця разгорнута кніга, якую трымаюць скульптуры анёлаў, і гэтая Біблія. Па-трэцяе, у кампазыцыі помніка прысутнічае скульптура Мікалая Радзівіла Чорнага ў поўны рост з Бібліяй у руках. Калі прайсьці далей ад помніка 1000-годзьдзя Берасьця па вуліцы Савецкай у бок чыгуначнага вакзалу, то прыблізна праз 150 мэтраў можна сустрэць на адным з дамоў выяву з назвай “Берасцейская друкарня XVI ст.”. На ёй намаляваны працэс выданьня кнігаў таго часу. Вядома, што з Берасцейскай друкарні выйшла блізу 40 выданьняў пратэстанцкага зьместу⁶.

⁴ Катэхізіс: Помнік беларускай Рэфармацыі XVI ст. Мінск, 2005. С. 312.

⁵ Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінская вобласць. Кн. 2. Мінск, 1987. С. 102.

⁶ Іванова Л. Берасцейскія старадрукі XVI ст. у кантэксте культурных сувязей ВКЛ і Еўропы // *Silva rerum nova: Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі*. Вільня-Мінск, 2009. С. 129.

Першы помнік Сымону Буднаму ўсталяваны ў Нясьвіжы ў 1972 г. па вуліцы Міцкевіча, 5 у выглядзе мэмарыяльнай дошкі, а ў 1982 г. пастаўлена яго скульптура. Кампазыцыя помніка паказвае рэфарматара з прыўзнятым у руках “Катэхізісам”⁷. Яшчэ адзін помнік Сымону Буднаму (скульптурная кампазыцыя “Дыспут Сымона Буднага і Васіля Цяпінскага”) быў усталяваны ў Менску ў 2000 г. у дворыку галоўнага корпуса Беларускага дзяржаўнага ўнівэрсытэту. Васіль Цяпінскі вядомы тым, што пераклаў і самастойна фундаваў выданьне Эвангельляў паралельна на дзвюх мовах – на царкоўнаславянскай і на беларускай. Найбольш вядомае выданьне Эвангельля В. Цяпінскім датуецца 1570 г.⁸ У прадмовах да выданьня Эвангельляў перакладчык зьмясьціў зварот да чытача, у якім ён выказаў занепакоенасьць маральным заняпадам грамадства, якое было звязана з агульным заняпадам навукі і маралі, і заклікаў шляхту і духавенства, “дапамагчы паспалітаму люду” адкрыць школы і ўзняць узровень занябанай навукі⁹.

Мабыць, найбольш ушанаваная асоба з дзеячоў беларускай Рэфармацыі XVI ст. – асоба Францыска Скарыны. Згадаем, што хутка (у 2017 г.) будзе 500 год з моманту выданьня ім Бібліі. Помнікі “доктару лекарскіх навук” пастаўленьня ў Полацку, Лідзе, Менску, Вільні, Калінінградзе, Празе.

Імем Францыска Скарыны названы вуліцы ў Менску, Полацку, Віцебску, Нясьвіжы, Оршы, Слуцку і інш., таксама Гомельскі дзяржаўны ўнівэрсытэт, гімназія № 1 Менску, гімназія № 1 Полацку, беларуская сярэдняя школа ў Вільні. Імя Францыска Скарыны мае малая плянэта № 3283 (1979 QA10) Сонечнай сыстэмы¹⁰.

Варта адзначыць таксама дзяржаўныя ўзнагароды Беларусі – мэдалі Францыска Скарыны (заснаваны ў 1989 г.) і ордэн

⁷ Збор помнікаў гісторыі ... С. 101.

⁸ Франциск Скорина и его время : Энциклопедический справочник. Минск, 1990. С. 538.

⁹ Салаўёў Г. “Рады паказаць маю веру...” // Рэфармацыя і залаты век Беларусі. Матэрыялы навук.-практ. канф. Мінск, 1 чэрвеня 2002 г. Мінск, 2002. С. 82 – 93.

¹⁰ Schmadel, Lutz D. Dictionary of Minor Planet Names. Heidelberg, N. Y., Dordrecht, L. Springer, 2012. P. 257.

Францыска Скарыны (1995 г.). Мэдалём Ф. Скарыны ўзнагароджваюцца работнікі навукі, адукацыі і культуры за выдатныя дасягненні ў прафэсійнай дзейнасці, значны асабісты ўклад у развіццё і памнажэнне духоўнага і інтэлектуальнага патэнцыялу, культурнай спадчыны беларускага народу. Мэдалём могуць узнагароджвацца і замежныя грамадзяне. Узнагароджаныя: Ніл Гілевіч, Мікола Ермаловіч і інш.

Калі мы звернемся да архітэктуры, то пабачым, што пратэстанцкая спадчына багата прадстаўлена і, такім чынам, ушанаваная для нашчадкаў. Будынак пратэстанцкай царквы меў вялікую важнасць як для вернікаў, так і для архітэктурнай забудовы мясціны, дзе ён стаяў. На жаль, ня ўсе будынкi цяпер рэстаўраваныя і знаходзяцца ў належным стане.

Пералік пратэстанцкіх сьвятыняў пачнем з аднаго з раньне датаваных збораў. Яго заклаў Ян Глябовіч у XVI ст. (пачатак будаўніцтва ў 1577 г.) у Заслаўі¹¹ і прасіў сваіх нашчадкаў яго заваршыць. Спачатку збор уяўляў сабой прастакутны будынак з двухсхільным дахам, але на пачатку XVII ст. да яго прыбудаваўлі 35-мэтровую вежу. Яна выконвала функцыі як званіцы, так і вежы-дазорцы, а вакол храма былі ўзведзеныя высокія бастыёны. Заслаўе, дзякуючы кашталіану менскаму Яну Глябовічу¹², ператварылася ў сапраўдны цэнтар беларускай Рэфармацыі, бо пры зборы былі заснаваныя яшчэ школа для дзяцей усіх саслоўяў, а таксама друкарня. Тут працавалі вядомыя дзеячы XVI ст. друкар Даніэль Ленчыцкі, а таксама прапаведнік Сымон Будны.

Будынак пратэстанцкай царквы ў Смаргонях быў узведзены Берасьцейскім ваяводам К. Зяновічам у 1606 - 1612 гг. як кальвінскі збор з каменю. Ранейшыя пабудовы былі з дрэва, таму ёсьць меркаваньні, што гэты збор мог быць закладзены і раней. Гэты будынак перажыў шматлікія войны і некалькі рэстаўрацый. Але ён усё адно захаваў у сабе клясычныя ўзоры архітэктуры Рэфармацыі – ураўнаважанасьць вялікай прасторы і вялікай

¹¹ Габрусъ Т.В. Саборы помняць усё: готыка і рэнэсанс у сакральным дойлідстве Беларусі. Мінск, 2007. С. 133-136.

¹² Глябовічы // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 3 т. Т. 1. Мінск, 2005. С. 540.

масы¹³. Гэта дазваляе чалавеку, які глядзіць на храм ці знаходзіцца ў ім, адчуваць, з аднаго боку, магутнасьць і веліч Бога, а з іншага – не адчуваць сябе прыціснутым ці непатрэбным Богу, але наадварот – важным для Бога.

За 20 кілямэтраў ад Смаргоняў, у вёсцы Жодзішкі, быў збудаваны яшчэ адзін кальвінскі збор. Яго фундавалі ў 1600 – 1612 гг. магнаты Кішкі, шчырыя прыхільнікі Рэфармацыі.

Будынак кальвінскага збору ў Кухцічах (цяпер Першамайск, Узьдзенскага раёну) будаваўся, па розных вэрсыях ці ў 1560 – 1570 гг. ці ў канцы XVI – пачатку XVII стст. Паводле адной з вэрсыяў, гэты дом малітвы пабудаваў уладальнік Кухцічаў кальвініст Мацей Кавячынскі, паплечнік Сымона Буднага¹⁴. На жаль, зараз будынак царквы знаходзіцца ў аварыйным стане. Належная кансэрвацыя не праведзена. Муры збору яшчэ змогуць служыць доўга, калі драўляны дах будзе адрамантаваны ці заменены.

Дзякуючы вышэй пазначаным адметным рысам рэнэсанснай архітэктуры да пратэстанцкай спадчыны таксама адносяць мураваны культавы будынак у вёсцы Замосьце Слуцкага раёну. Гэты кальвінскі збор фундаваўся мясцовым шляхціцам Андрэем Самуілам Вінькаю-Ратамскім у 1620 г. (па іншых крыніцах – у 1649 г.)¹⁵.

Будынкі кальвінскіх збораў будаваліся і на самай мяжы Вялікага Княства Літоўскага. Напрыклад, цяпер у вёсцы Новая Расна Камянецкага раёну Берасьцейскай вобласці існуе будынак кальвінскай царквы¹⁶. Ён згадваецца і ў XVI ст. Віленская эвангельска-рэфармацкая калегія ў 1865 г. назаве яго адным з галоўных у Гарадзенскай губэрні¹⁷. Відавочна, што гэты збор быў збудаваны (ці перабудаваны) на адной з самых галоўных дарог краіны, на дарозе ў Каралеўства Польскае. На дадзены момант будынак хоць і патрабуе рамонт, але ў ім захаваліся ўсе муры і дах.

¹³ Габрусь Т. Саборы помняць усё ... С. 137 – 138.

¹⁴ Тамсама. С. 140 – 141.

¹⁵ Тамсама. С. 145 – 146.

¹⁶ Электронны рэсурс: <http://www.radzima.org/be/miesca/novaya-rasna.html>.

¹⁷ Канфесіі на Беларусі (к. XVIII – XX ст.). Мінск, 1998. С. 100.

Даволі вядомым фактам зьяўляецца тое, што старэйшая школа на тэрыторыі сучаснай Беларусі была заснавана ў Слуцку ў 1617 г. Пра гэта сведчыць шылда на самой школе. 20 траўня 1617 г. кальвініст, слуцкі князь Януш Радзівіл, выдаў грамату аб заснаванні эвангельскага храму і “вучэльні для навучання хрысьціянскага юнацтва”. Паводле завету Януша Радзівіла, ягоны брат Крыштап спецыяльнай граматай абвясціў аб адкрыцці на месцы вучэльні кальвінскай гімназіі, грунтоўны будынак для якой быў пабудаваны ў 1630 г.^{18 19}. Кальвінскі храм у Слуцку лічыўся адным з найважнейшых у Вялікім Княстве Літоўскім. Пабудавалі яго першапачаткова з дрэва. Стаяў ён у Новым горадзе на беразе ракі Случ. Неаднойчы аднаўляўся пасля пажараў. Верагодна, некалькі разоў стары будынак замяняўся новым.

У 1829 – 1838 гг. стары драўляны будынак школы змяніў новы, мураваны, пабудаваны паводле праекту К. Падчашынскага²⁰. Далей у 1851 г. замест драўлянага будынку, паводле праекту дойліда К. Хршчановіча, быў узведзены мураваны будынак збору. Ён быў пастаўлены побач з гімназіяй, уваходам арыентаваны на вуліцу Шырокую. Калі разглядаць фотаздымкі, то можна бачыць архітэктурны ансамбль мураванай эвангельскай школы і царквы. На жаль, цяпер царквы няма, яна была моцна пашкоджана ў час Другой сусветнай вайны. Званіца, якая захавалася, была разабрана ўладамі ў пасляваенны час²¹. Пасля Другой сусветнай вайны на базе кальвінскай школы была арганізавана сярэдняя школа № 1. У 1998 г. рашэннем Слуцкага гарадскога выканаўчага камітэту школа № 1 пераўтварылася ў гімназію. Такім чынам, эвангельская спадчына хоць часткова, але захавана.

¹⁸ Электронны рэсурс: http://s-k.by/ru/menu/main_top/new_url_146047706. Сем цудаў Слуцка.

¹⁹ Глебов И. Историческая записка о Слуцкой гимназии с 1617 до 1901 гг. Вильно, 1903.

²⁰ Міцянін А., Кукуня В. Слуцкай мужчынскай гімназіі будынак // *Архітэктура Беларусі. Энцыклапедычны даведнік*. Мінск, 1993. С. 448.

²¹ Электронны рэсурс: http://szlachta.io.ua/s210122/doydidstva_i_gistoryya_slucka. Дойдідства і гісторыя Слуцка.

Шырокавядомыя ў Беларусі і за яе межамі два выдатныя замкі XVI ст. Гэта замак у Міры і замак у Нясвіжы. Вядома, што з канца 1560-х гг. іх уладальнікам становіцца Мікалай Крыштап Радзівіл Сіротка, прыхільнік Контаррэфармацыі. Разам з тым, нельга забывацца пра тое, што гісторыя гэтых замкаў была звязана з пратэстантам Мікалаем Радзівілам Чорным.

Замак у Міры быў збудаваны Юрыем Ільлінічам. Юрый Ільлініч памёр у 1526 г., перадаўшы свае ўладанні чатыром сынам. Яго сын Шчасны перажыў усіх братоў і стаў уладальнікам спадчыны. Ён быў жанаты з Соф'яй Радзівіл, дачкой Яна Барадатага, з якой меў сына, таксама Юрыя. Дзядзька апошняга – Мікалай Радзівіл Чорны – паслаў маладога Ільлініча на двор імператара Фэрдынанда I. У выніку гэтай паездкі 10 ліпеня 1553 г. Юрый атрымаў графскі тытул. Юрый ня быў жанаты, усё сваё багацце ён запісаў сыну Мікалаю Радзівіла Чорнага – Мікалаю Крыштафу Радзівілу Сіротку. Па смерці Мікалая Чорнага ў 1565 г. Юрый Ільлініч зрабіўся апекуном яго дзяцей. Прадчуваючы смерць, ён 25 жніўня 1568 г. складае тэстамант і памірае роўна праз год пасля таго, у 1569 г. Неўзабаве пасля смерці апошняга з роду Ільлінічаў Мікалай Радзівіл Сіротка быў афіцыйна запісаны ўладальнікам Міра. Такім чынам, з 1569 і на працягу трох стагоддзьяў замак належаў Радзівілам.

Такім чынам, можна выказаць гіпотэзу, што Юрый Ільлініч быў бліскім сябрам Мікалая Радзівіла Чорнага, гэта адчуваем па шчырым клопаце дзядзькі пра свайго пляменьніка. Мабыць, таму Юрый Ільлініч цалкам пасвяціў сваё жыццё справам Мікалая Радзівіла Чорнага, не ажаніўся, і ў канцы свайго жыцця ўсю сваю маёмасць перадаў сыну Радзівіла Чорнага. Ён хацеў, ці, прынамсі, так думаў, што справу Рэфармацыі, якую пачаў Мікалай Чорны ў ВКЛ, працягне Мікалай Сіротка. Сіротка выдаткаваў шмат сродкаў, каб умацаваць замак. Цяпер ён зьяўляецца найважнейшай архітэктурнай славутасцю Беларусі. 29 сьнежня 1998 г. была выбіта юбілейная манэта Нацыянальнага банку Беларусі, прысьвечаная Мірскаму замку.

Лічыцца, што драўляны Нясвіскі замак быў пабудаваны яшчэ пры Кішках, перабудова замка прыпісваецца Мікалаю Радзівілу Чорнаму, што згадваецца ў 1551 г. Драўляны замак археалагічна фактычна ня быў даследаваны і вядомы толькі

дзякуючы гравюры Т. Макоўскага 1604 г. Замак часткова праглядаецца ў ніжнім левым куце гравюры з выявай Нясьвіжа і пазначаны нумарам 10 пад назвай “Domus capitanei” – “Дом старасты”. Бліжэй да цэнтру замка, пэрапендыкулярна будынку палаца, паказаны іншы вялікі будынак. Гэты будынак мае закруглены франтон, што дазваляе разглядаць яго як будынак царквы. На процілеглым фасадзе гэтага будынку праглядаецца крыж. Хутчэй за ўсё, улічваючы рэлігійныя погляды Мікалая Радзівіла Чорнага і яго брата Яна, гэты будынак зьяўляўся кальвінскім зборам.

Адным з вядомых кальвіністаў свайго часу быў Мікалай Радзівіл Руды, прадстаўнік славутай біржанскай лініі роду Радзівілаў. Пасьля сьмерці бацькі ў 1541 г. Мікалай Радзівіл Руды атрымаў вялікую спадчыну, у тым ліку Біржы, Жупраны, Дубінкі і дзясяткі іншых маёнткаў²². За вайсковыя заслугі перад Радзімай ён быў узнагароджаны гарадамі Барысавам, Лідай, Мазыром, Ашмянамі, Койданавам і іншымі тэрыторыямі. Пасьля сьмерці Мікалая Радзівіла Чорнага князь Мікалай Радзівіл Руды ўзначаліў пратэстантаў ВКЛ. Шмат вядомых палітычных і рэлігійных дзеячаў прысьвяцілі яму свае творы. Мікалай Руды апекаваўся кальвінскім зборам, што дзейнічаў у 1576 – 1642 гг. (цяпер каьцёл у вёсцы Ўселюб, Наваградзкага раёну, Гарадзенскай вобласьці).

Замак у Любчы ўжо ў 1581 г. стаяў на высокім беразе Нёмана, пра што сьведчыць знойдзены ў замку флюгер з выбітай указанай датай і гербам Радзівілаў²³. Паводле аб’ёмна-прасторавай кампазыцыі архітэктары адзначаюць істотнае падабенства ўязной брамы Любчанскага замку да вежаў Мірскага замку. Паўднёва-заходняя вежа складзена з выкарыстаньнем змяшанай гатычна-рэнасанснай муроўкі. Ініцыятарам будаўніцтва быў магнат Ян Кішка. Па сьмерці Яна Кішкі ў 1592 г. уладальнікам Любчанскага замку стаў сын Мікалая Радзівіла Рудога – Крыштап Радзівіл “Пярун”. У сваім жыцьці сын Крыштап ішоў шляхамі свайго

²² Электронны рэсурс: <http://jivebelarus.net/history/faces/Mikolaj-the-Red-Radziwill.html>.

²³ Любчанскі замак // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 3 т. Т. 2: ... С. 230.

бацькі. Заняў тыя ж ганаровыя пасады ў ВКЛ, трымаўся эвангельскай веры. У сваіх уладаньнях, у тым ліку і ў Любчы, ён аднавіў у цэрквах распаўсюд Слова Божага. А таксама пабудаваў вялікую друкарню ў самім Любчанскім замку²⁴. Там на працягу 1612 – 1655 г. пабачыла сьвет больш за 100 выданьняў²⁵.

Кальвінскія зборы будаваліся ня толькі ў XVI ст., але і пазьней. Зьвернем сваю ўвагу на цяперашнюю вёску Ізабелін Ваўкавыскага раёну Гарадзенскай вобласьці. У другой палове XVIII ст. маёнтак Ізабелін стаў уласнасьцю роду Грабоўскіх²⁶. У 1778 г. па фундацыі Яна Ежы Грабоўскага тут быў змураваны кальвінскі збор, дата пабудовы вызначана па адпаведным надпісе на фасадзе, але цяпер яе ня бачна. Зараз будынак гэтага збору выкарыстоўваецца як каталіцкі касьцёл, але ў 1897 г. ён яшчэ згадваўся як кальвінскі збор²⁷. Засталіся выявы збору 1915 г.

Амаль не зьберагліся, але існавалі ў XIX ст., а некаторыя і ў XX ст. на тэрыторыі сучаснай Беларусі пратэстанцкія зборы ў Койданаве (цяпер Дзяржынск), у Асташыне, у Гайціонішках. У наш агляд мы іх уключаем з той прычыны, што ёсьць выявы гэтых збораў. Такім чынам, памяць пра іх хоць у выявах, але захавалася.

Выяву Койданаўскага кальвінскага збору мы сустракаем на адной з карцінаў Напалеона Орды. Яна адзначана датай 13 ліпеня 1876 г. Гэты збор быў закладзены Мікалаем Радзівілам Рудым, а ў пэрыяд 1613 – 1621 гг. ён быў перабудаваны з каменю. Цяпер збору няма, але на фотаздымку XX ст. ён выглядае дзейным.

Прыгожы фотаздымак кальвінскага збору быў зроблены вядомым фотамастаком Янам Булгакам у 1910-я гг. Гэты збор знаходзіцца ў вёсцы Асташын, Карэліцкага раёну, Гарадзенскай вобласьці. Ён быў пабудаваны ў XVII ст. па фундацыі сям'і

²⁴ Электронны рэсурс: http://poland.mfa.gov.by/pl/belarus/tourism/attractions/grodno_region.

²⁵ Электронны рэсурс: http://www.cxbe.by/prensa/zhurnaly/zhurnal_blagodat_4_2013?id=812.

²⁶ Izabelin // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom III. Warszawa, 1882. S. 328.

²⁷ Электронны рэсурс: http://slowo.grodnensis.by/index.php?option=com_content&view=article&id=3280%3A12-399&catid=12%3Aaparafii-i-swiatynie&Itemid=430&lang=by.

Швыкоўскіх. Застаўся яшчэ адзін фотаздымак 1950-х гг., які, на жаль, сьведчыць, што сьвятыня была разбурана.

Толькі ў фотаздымках застаўся ўшанаваным будынак лютаранскага збору, які знаходзіўся ў вёсцы Гайцёнішкі Воранаўскага раёну Гарадзенскай вобласьці. На пачатку XVI ст. у Гайцёнішках Пятром Нонгартам быў заснаваны лютаранскі прыход, а ў 1613 – 1633 гг. каля маёнтку ім жа будуюцца лютаранскі збор з цэгля, у якім, нягледзячы на ўсе цяжкасьці, набажэнствы служыліся аж да 1939 г.²⁸

Ён таксама выкарыстоўваўся як пахавальня сям’і Нонгартаў, Шротараў і іншых уладальнікаў Гайцёнішак пратэстанцкай веры: Статкевічаў і Остэн-Сакенаў. У 1808 г. К. Остэн-Сакен выбіў на сьцяне капліцы вялікую эпітафію са звесткамі па гісторыю яго сям’і з XVIII і пачатку XIX стст. Капліца падпала пад разбурэньні ў савецкія часы, калі ў доме-крэпасьці знаходзілася школа мэханізатараў. Пры гэтым гатычная цэгла выкарыстоўвалася на будаўніцтва гаспадарчых пабудоў.

Працэстанцкая архітэктура па-за межамі Рэспублікі Беларусь

Малюнак Напалеона Орды праз выяву і надпіс мастака даюць інфармацыю пра наяўнасьць кальвінскага збору на тэрыторыі сучаснай Летувы: “Кейданы (горад у Летуве). Кальвінскі збор з пахавальняй Радзівілаў. Мал. 1875”. І сапраўды зараз там ёсьць будынак кальвінскага збору, які быў пабудаваны ў 1629 – 1640 гг. Гэты збор і пахавальню Радзівілаў фундаваў Януш Радзівіл, сын Крыштапа Радзівіла “Перуна”²⁹.

У 1555 г. упершыню ўзгадваецца кальвінскі збор у Рыконтах. Цяпер гэта пасёлак у Віленскім павеце Летувы. Яго фундаваў кашталян жмудзкі Адам Тальваш і яго жонка з роду Францкевічаў³⁰. Гэтая царква існавала да 1713 г., пазьней была пераробленая пад касьцёл, але і надалей захавала ў сабе рысы

²⁸ Лаўрэш Л. Гайцёнішкі // Маладосць. 2013. №2. С. 114-118.

²⁹ Дубінкі // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 3 т. Т. 3: ... С. 206.

³⁰ Габрусь Т. Мураваная сакральная архітэктура XVI-XVIII стст. / Архітэктура Беларусі: нарысы ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. Т. 2. Мінск, 2006. С. 180.

архітэктуры эпохі Рэфармацыі – дакладныя строгія рысы муроў, прамавугольны будынак, адсутнасць алтарнай апсіды.

Засталіся толькі рэшткі фундаменту кальвінскага збору ў вёсцы Сідры Сакольскага павету Падляскага ваяводства Польшчы. Тут ўсталявана памятная шыльда, якая сьведчыць, што ў пазначаным месцы быў кальвінскі збор, які датаваўся XVII ст. У XVI ст. гэты збор фундавалі вядомыя магнаты пратэстанты Валовічы³¹.

Высновы

Такім чынам, можна адзначыць, што ў Беларусі ўшанавана доволі значная пратэстанцкая спадчына. У нашай краіне прысутныя помнікі славытым пратэстантам, пратэстанцкія выданьні, і пратэстанцкай архітэктура.

На сённяшні дзень можна канстатаваць наяўнасць пэўнай колькасці крыніц інфармацыі па гісторыка-культурнай спадчыне Эвангельскай Царквы. Шмат інфармацыі зьмешчана ў Інтэрнэце, асабліва важныя ў гэтых адносінах інтэрнэт-рэсурсы www.belreform.org і www.radzima.org. Робяцца гістарычныя даследаваньні біяграфіяў служыцеляў Эвангельскай Царквы, рыхтуюцца адпаведныя памятныя шыльды.

На заканчэньне хацелася б выказаць некаторыя прапановы па справе захаваньня і папулярызацыі беларускай пратэстанцкай спадчыны:

- Збор і перавод у электронны выгляд пратэстанцкай літаратуры XVI – XX стст.;
- Усталяваньне помніка Бібліі ў Берасьці;
- Назва вуліцаў і плошчаў беларускіх гарадоў імёнамі рэфарматараў;
- Сэрыя паштовак “Эпоха Рэфармацыі ў Беларусі” і інш.;
- Рэстаўрацыя пратэстанцкіх збораў, якія яшчэ захаваліся;
- Памятныя шыльды ў месцах нараджэньня, працы, сьмерці славытых беларускіх пратэстантаў;
- Распрацоўка тэлевізійных і радыё- праграмаў пра 600-гадовую гісторыю пратэстантызму ў Беларусі;

³¹ Zbór kalwiński w Sidrze na początku XVIII // Białostoczczyzna. 1986. № 1. S. 20.

- Ажыццяўленне праграмы даследаванняў пратэстанцкай архітэктуры;
- Заснаванне музея Рэфармацыі;
- Распрацоўка экскурсій па мясцінах, звязаных з развіццём пратэстантызму ў Беларусі.